

ОСВІТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

УДК 371.2

Ігор Андрощук

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Забезпечення високоякісної освіти на всіх її етапах і рівнях, оцінювання її результативності й управління якістю – одне з основних завдань сьогодення, яке має не лише педагогічний чи суто науковий, але й соціальний, політичний та управлінський аспекти. Саме тому сьогодні педагогів зацікавлюють технології, що дозволяють контролювати якість життя й управляти ним, а саме процедури моніторингу якості освіти.

Аналіз досліджень показує, що проблема моніторингу в Україні є досить актуальною і досліджується в різних галузях: в економіці (В. Галіцин, Б. Кияк, О. Пластун, О. Титаренко), промисловості (О. Коляда), педагогіці (Г. Полякова, З. Рябова), психології (Л. Кашкарьова), екології (Г. Демьохін, Б. Кияк, Л. Саричева), навколишньому середовищі (Є. Варламов, І. Волошин, В. Головін).

На нашу думку, актуальність вивчення проблем здійснення моніторингу пов'язана з підвищенням ефективності процесу управління якістю освіти через керування відповідними процесами й операціями. На освітньому рівні це вимагає введення і підтримки систем постійного моніторингу за ефективністю стратегії і практики. Однак тут існує ціла низка проблем.

Метою статті є обґрунтування основних проблем, які виникають в процесі здійснення моніторингу.

По-перше, немає єдиного підходу до визначення змісту поняття «моніторинг». Різні автори по-різному розглядають поняття моніторингу. У деяких роботах термін «моніторинг» застосовується відносно системи освіти. Це роботи Г. Єльнікової [1–2], О. Майорова [3–4], С. Подмазіна [5], Д. Уїлмса [6] та інших науковців. Зокрема, на думку Г. Єльнікової, моніторинг являє собою комплекс процедур спостереження, поточного оцінювання, перетворень керованого об'єкта і спрямування цих перетворень на досягнення заданих параметрів його розвитку [1].

В словнику термін моніторинг (англ. monitoring, з лат. monitor – той, що нагадує чи наглядає) тлумачиться як постійне спостереження за якимось процесом з метою виявлення відповідності його стану бажаному результату чи початковим спостереженням [7].

Під моніторингом у педагогіці розуміють неперервне, довгочасне спостереження за навчальним процесом та управління ними [8, с. 39].

Моніторинг якості освіти, на думку Ю. Романенко, більш-менш

нагадує керування якістю – це систематична і регулярна процедура збору даних з важливих освітніх аспектів на національному, регіональному і місцевому (включаючи школи) рівнях. Це означає збір атестаційних даних, вибір і розмаїття яких не обмежені. Дослідник зазначає, що моніторинг представляє собою систему спостереження, оцінювання, контролю, управління і прогнозування [9].

У педагогічних технологіях 60–80-х років постійна діагностика мала на меті своєчасне встановлення відхилення від траєкторії, зазначеної в державних програмах для прийняття корекційних дій, тоді як сучасна технологія діагностики націлена на раннє виявлення та прогнозування тенденцій розвитку особистості кожного учня. З нашого погляду, за результатами діагностики має проектуватися процес на кожний крок навчання учнів. У такому разі одержана інформація зворотного зв'язку стає неперервним процесом, який об'єднує діагностику з прогнозуванням. Цей процес і є моніторингом, що означає «неперервне спостереження».

З метою реалізації управлінських функцій освітньої установи під час розв'язання поставленої проблеми використовують такі етапи діяльності: 1) збір інформації про об'єкт керування; 2) аналіз отриманої інформації; 3) планування та реалізація коригуючих заходів; 4) прогнозування розвитку об'єкта керування. Ці чотири етапи найчастіше складають основу поняття, зумовленого терміном «моніторинг».

Відмітимо, що Постановою Кабінету Міністрів № 1283 від 14 грудня 2011 року «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти» виділено п'ять етапів. На першому етапі визначається мета, завдання, строки, процедура, методи проведення моніторингу та критерії оцінювання. На другому етапі готуються інструктивно-методичні матеріали щодо проведення моніторингу. На третьому етапі проводиться моніторинг. На четвертому етапі проводиться аналіз результатів моніторингу, готується статистична та аналітична інформація про якість освіти. На п'ятому етапі оприлюднюється зазначена інформація.

Більшість фахівців у вузькому значенні під моніторингом розуміють постійно здійснювані діагностику поточного стану системи і прогнозування тенденцій її найближчого розвитку [10]. Саме цей вид моніторингу має безпосереднє відношення до освітньої технології, тому що він є системою збору і використання такої інформації, без якої неможлива побудова керованого технологічного навчального процесу [9].

Однак, на нашу думку, найбільш чітко зміст моніторингу висвітлено О. Майоровим [3], який під моніторингом педагогічної діяльності розуміє систему організації збору, обробки, розподілу, зберігання та поширення інформації про здійснення педагогічної діяльності на відповідному рівні, що забезпечує неперервне спостереження за її станом, необхідне координування і прогнозування розвитку. Зазначимо, що його праці лежать в основі досліджень переважної більшості науковців, які вивчають

дану проблему. На сьогодні багато практичних педагогів досить часто називають моніторингом будь-яку контрольну роботу чи усне опитування, не розібравшись в суті педагогічного моніторингу. Все це зумовлює підміну та поширення розуміння здійснення реального процесу моніторингу на його окремі етапи чи складові.

Наступна проблема в процесі здійснення моніторингу в освіті пов'язана з об'єктом моніторингу. Тобто має бути чітко визначено, що підлягає моніторинговим дослідженням. Більшість науковців сходяться на тому, що моніторинг направлений на результати освіти.

Аналіз літературних джерел виявив, що результати освіти поділяються на три групи:

I група – результати освіти, які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах, або в яких-небудь інших, але обов'язково вимірюваних параметрах;

II група – результати освіти, які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості;

III група – результати освіти, які неможливо легко і явно виявити, бо вони часто невидимі, тому що стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості учня [11].

Однак, там, де неможливо чітко зафіксувати результати освіти, там і аналіз, і управління не може бути чітким, а носить лише приблизний та орієнтовний характер. Разом з тим, ігнорування особистості учня, особистості педагога, навчального середовища тощо не сприяє отриманню об'єктивних, точних та повноцінних результатів. Сюди ж можна віднести проблему підбору методів контролю. Чомусь, сучасна педагогіка дає позитивну оцінку багатьом методам, але основним вважає тестування. Ніхто не заперечує переваг цього методу, але чому не враховуються і його недоліки: можливість вгадування, складність в створенні якісного тесту, забезпеченість технічними засобами навчання, і самий основний – тестування розраховане на середньостатистичного учня й не враховує індивідуальні характеристики особистості (не слід забувати що учень є суб'єктом навчального процесу). Отже, неможливо провести якісний моніторинг навчальних результатів.

Моніторинг передбачає процедури систематичного збирання даних про важливі аспекти освіти на загальнодержавному, регіональному чи локальному рівнях; збирання даних вимірювання, але не обмежується відомостями тільки про результати навчання, а враховує і контекстуальну інформацію, виміри вхідних ресурсів і навчальних процесів [12].

При цьому важливим є дотримання процедури вимірювання результатів. І. Булах зазначає, що процедура вимірювання визначається умовами (термін та тривалість процесу, приміщення та обладнання для вимірювання тощо) та вимогами вимірювання (чітке визначення вимог

щодо дій персоналу, поведінки того, хто проводить вимірювання тощо).

Процедура оцінювання – це категорія, закономірності якої визначені теорією шкалювання, яка має складовими такі елементи: первинний бал, конвертація, шкала, оцінка [13].

Щоб здійснити моніторингове дослідження, треба мати ще й вимірники. Тому у процесі дослідження виникає ще одна проблема, а саме: створення вимірників моніторингових досліджень, які повинні бути стандартизованими, а також розробка стандартизованої методики тестування. Тобто, на сьогодні досі не визначена методика вимірювання освітніх результатів під час здійснення моніторингу.

Вимірник – це інструмент або засіб виявлення за вказаними параметрами якісних та кількісних характеристик досягнення учнями рівня навчальної підготовки, відповідного вимогам державних навчальних стандартів, за допомогою якого оцінюється готовність учнів до визначених видів діяльності, які сформовані під час оволодіння ними змісту загальноосвітніх навчальних програм [14].

Вимірювання під час моніторингу передбачає різні способи збирання інформації про результати навчального процесу: оцінювання експертів, які можуть мати суб'єктивний характер, або оцінювання за стандартизованими тестами для того, щоб об'єктивно вимірювати когнітивні, а деколи й некогнітивні аспекти навчальних досягнень.

Однак, якість освіти є досить складною й багатогранною категорією. Отже, для отримання узагальненої оцінки необхідно вимірювати й оцінювати якість різних її складників і процесів.

У теорії моніторингу в освіті досить докладно досліджено питання про загальні вимоги до інформації зворотного зв'язку, дотримання яких дозволяє застосовувати її для керування освітніми процесами [3; 14]. Наприклад, О. Майоров [3] вважає, що до основних якісних показників управлінської інформації можна віднести такі: об'єктивність, точність, повноту, доступність, систематизованість (структурованість), оптимальність, узагальнення, оперативність (своєчасність), доступність.

При цьому необхідно відмітити, що дані, отримані вчителем під час традиційного епізодичного контролю, практично не задовольняють майже жодному з перерахованих критеріїв. На сучасному етапі технологія навчального процесу має потребу в побудові іншої інформаційної бази, що дозволяє вирішити технологічні педагогічні завдання. Побудувати таку базу дозволить чітко визначена система моніторингу. Та при цьому виникає наступна проблема, пов'язана з визначенням категорій об'єктів моніторингу.

Серед найуживаніших підходів, до яких вдаються у визначенні категорій об'єктів, відкритих для моніторингових процедур, передусім можна назвати такі, як:

1) результативний підхід, що передбачає моніторинг лише категорії, яка об'єднує об'єкти, що належать до результатів освітнього процесу;

2) системний підхід, який розширює об'єкти, що підпадають під моніторингові процедури в освіті, об'єднуючи їх у три основні категорії: категорія, яка містить ресурсні аспекти, тобто ресурси (фінансові, людські тощо), що їх вкладають в освіту; категорія, яка об'єднує аспекти, що стосуються освітнього процесу; категорія, до якої входять об'єкти, що належать до результатів освітнього процесу [15].

Сучасні тенденції розвитку моніторингу в світі засвідчують перевагу комплексного системного результативного підходу у виборі об'єктів моніторингових процедур, оскільки жодна освітня система не функціонує окремо, а є продуктом впливу складних історичних процесів і чинників навколишнього середовища.

Інформація про досліджувані об'єкти транслюється за допомогою відповідних показників – індикаторів. Показник в освіті виступає як політично значуща статистика, яка забезпечує інформацію про умови, стабільність або зміни, функціонування або досягнення освітньої системи чи її окремих аспектів [15]. Інструментами моніторингу є освітні індикатори, які визначаються як статистичні дані для забезпечення інформації про стан та напрями розвитку освітньої системи або її окремих складових.

Для того, щоб освітній індикатор якомога ефективніше відображав той чи інший бік освіти, він повинен відповідати певним вимогам і мати певні характеристики. По-перше, як правило, індикатори є кількісними показниками, які разом із механізмами їх використання та за наявності системного підходу сприяють розумінню взаємозв'язку між різними економічними, соціальними й освітніми чинниками. По-друге, освітні індикатори призначені для надання сумарної інформації про функціонування освітньої системи зацікавленим сторонам – учням, батькам, учителям, директорам шкіл, інспекторам, працівникам міністерства освіти, науковцям, політикам. І по-третє, індикатори є основою для вироблення певних оцінних суджень.

Використання індикаторів у системі дає можливість отримати цілісне уявлення про ту чи іншу проблему. Протягом тривалої еволюції моніторингу було чимало спроб розробити універсальну модель, яка включала б набір індикаторів, що дають вичерпний зріз досліджуваного явища. Дослідження показало, хоча на сьогодні окремі інституції пропонують своє бачення системи індикаторів, проте всі вони сходяться на тому, що базовими складовими системами індикаторів повинні бути:

1) демографічний, соціальний і економічний контексти (відносна кількість осіб шкільного віку, зв'язок між людськими ресурсами і економічним зростанням тощо);

2) вкладені в освіту ресурси (стан шкільних будівель, шкільне обладнання, забезпечення освітніми матеріалами);

3) результати, які продукує освітня система (досягнення учнів з головних дисциплін, відсоток учнів, що склали випускні екзамени,

відсоток учнів, що вступили до вищої школи тощо) [15].

Необхідно відмітити, що багато зарубіжних науковців (Johnstone, 1981; Burstein, 1992; van Herpen, 1992 та інші) неодноразово наголошували, що жодна концептуальна модель не може вмістити індикатори для діагностики всіх важливих аспектів освітньої системи [12].

Ще однією важливою складовою будь-якої індикаторної системи вважають моніторинг освітнього процесу, починаючи з навчального плану, кількості навчальних годин, рівня школи тощо [16]. У сучасному світі є два типи моделей освітніх індикаторів: перший – це міжнародні моделі, другий – національні і кілька моделей індикаторів, що характеризують стан і тенденції розвитку освітніх систем. Однією з найповніших, універсальних є модель, розроблена Організацією економічного співробітництва та розвитку.

Модель складається з шести груп індикаторів, що характеризують:

1. (A) – середовище, в якому функціонує система освіти (відносна кількість населення шкільного віку; зв'язок між людським капіталом та економічним розвитком тощо);

2. (B) – фінансові й людські ресурси, що вкладаються в освіту (показники витрат держави на освіту загалом, витрат на освіту відносно кількості учнів і витрат на освітні установи відносно ВВП) тощо;

3. (C) – доступ до освіти та участь в освітньому процесі (індикатори охоплюють середню освіту та її завершення, доступ до закінчення закладів після отримання середньої освіти);

4. (D) – навчальне середовище та організацію шкіл (зарплата вчителів державних початкових та середніх шкіл; розподіл за статтю та за віком учителів та інших працівників освіти; навантаження вчителів, кількість навчальних годин в основній школі; кількість учнів на одного вчителя тощо);

5. (E) – результати освітньої системи (використання робочої сили за рівнем освітніх досягнень; освіта і зайнятість молоді; заробітна плата і освітні досягнення);

6. (F) – учнівські досягнення з математики, природничих дисциплін; гендерні відмінності в досягненнях з математики та природничих наук у 8-му класі [16].

Дані індикатори згідно думки науковців [12] дозволяють не в повній мірі якісно виконати моніторинг освітньої системи. Більшість вітчизняних спроб проведення моніторингу освітньої системи включає в себе дві-три групи вищеназваних індикаторів, що взагалі не відображають реального стану функціонування сучасної вітчизняної освітньої системи, називаючи при цьому цей процес моніторингом, що не відповідає дійсності.

Таким чином, ефективне керування якістю освіти на основі моніторингових досліджень можливе лише при умові вирішення означених проблем та розробці детальної методики здійснення моніторингу з чітко визначеним інструментарієм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Г. В. Єльнікова. – Харків : Гімназія, 1999. – 302 с.
2. Єльнікова Г. Моніторинг діяльності керівника / Г. В. Єльнікова // Директор школи, ліцею, гімназії : науково-практичний журнал для керівників закладів освіти. – 2003. – № 1. – С. 97–102.
3. Майоров А. Н. Мониторинг в образовании / А. Н. Майоров. – СПб. : Изд-во Образование-Культура, 1998. – 300 с.
4. Майоров А. Н. Мониторинг как практическая система / А. Н. Майоров. – 2004. – С. 1–2. – Режим доступу : <http://www.mto.ru/children/monitoring/system> – Заголовок з екрану.
5. Подмазін С. І. Особистісно орієнтований моніторинг діяльності закладів освіти / С. І. Подмазін // Директор школи. – 2002. – № 33(225). – С. 8.
6. Уилмс Д. Системы мониторинга и модель «Вход-Выход» / Д. Уилмс // Директор школы. – 1995. – № 1. – С. 36–41.
7. Словник іншомовних слів, за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. – 1-е видання. – Київ : Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. – 776 с.
8. Дахин А. Н. Педагогический мониторинг: концепция и применение / А. Н. Дахин // Школьные технологии. – 1997. – № 3. – С. 39–42.
9. Романенко Ю. А. Моніторинг навчання хімії в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / Ю. А. Романенко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 439 с.
10. Диагностика и мониторинг в управлении образовательным процессом : метод. пособие / под ред. Т. Ф. Есенковой, С. Н. Мишина, В. В. Елисеева. – Ульяновск : ИПК ПРО, 2000. – 60 с.
11. Управление качеством образования : практикоориентированная монография и метод. пособие / под ред. М. М. Поташника. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 448 с.
12. Моніторинг стандартів освіти / за ред. Альберта Тайджмана і Т. Невілла Послтвейта. – Львів : Літопис, 2003. – 328 с.
13. Булах І. Є. Комп'ютерна діагностика навчальної успішності / І. Є. Булах. – К. : ЦМК МОЗ України, ІДМУ, 1995. – 221 с.
14. Шишов С. Е. Школа : мониторинг качества образования / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М. : Пед. общ-во России, 2000. – 320 с.
15. Monitoring the Standards of Education. Papers in Honour of John Keeves. Ed. by A. C. Tuijman and T. N. Postlethwaite. – Pergamon, 1994. – 266 p.
16. Education at a Glance. OECD Indicators 2001. – OECD, 2001. – 406 p.